

І.Б. ЯКУЦ. ПОЛІТИЧНА СТРУКТУРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

Досліджуються основні напрями політичної діяльності української еміграції. Аналізується їх вплив на становлення держави та формування громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: еміграція, політичні партії, політичні течії.

Исследуются основные направления политической деятельности украинской эмиграции. Анализируется их влияние на становление государства и формирование гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: эмиграция, политические партии, политические течения.

Basic directions of political activity of Ukrainian emigration are investigated in this article. Here their influence is also analysed on becoming of the state and forming of civil society in Ukraine.

Key words: emigration, political parties, political currents.

Політичні реалії сьогодення доводять, що чимало аспектів розбудови незалежної української держави потребують теоретичного переосмислення. Це стосується української діаспори, яка була і є впливовою складовою формування українського політичного світогляду та реальної демократії.

За період з кінця XIX ст. до початку XXI ст. Україна пережила чотири етапи міграційного процесу.

Першу хвилю української еміграції – з останньої чверті XIX століття до початку першої світової війни науковцями прийнято називати трудовою. Її джерелом стали селяни з окраїн Австро-Угорщини та царської Росії, а також частина міських ремісників. У цілому з 1895 до 1913 року із західноукраїнських земель тільки у Сполучені Штати Америки виїхало 413 тисяч осіб¹. З українських територій Російської Імперії з 1899 по 1910 роки виїхало 1034 особи².

Основним місцем поселення вихідців з України був Американський континент. Одним із стимулів масової еміграції стала наявність вільних земель в Америці та сприятливі соціально-економічні передумови для їх освоєння. Серед країн поселення емігрантів першої хвилі були США, Канада, Бразилія, Аргентина.

Слід відзначити, що саме ця наймасовіша хвиля була основою для створення перших організацій української діаспори (переважно культурно-освітнього та економічного спрямування), котрі на той час були співорганізаторами тієї системи, яку сьогодні ми називаємо громадянським суспільством³.

У місяцях нового поселення поступово стало розгортатися серед українських емігрантів громадське життя. Створювалися, передусім, церкви, зокрема православні і греко-католицькі, різні громадські, культурно-освітні організації, будівельно-позичкові, страхувально-допомогові, кооперативні та інші товариства. Однією з найбільших українських організацій взаємодопомоги в США став «Руський народний союз», створений у 1894 р. З 1914 р. він називається «Український народний союз». Органом Союзу стала газета «Свобода», що почала виходити ще в 1893 р. і виходить по сьогодні. Союз на початку мав на меті надавати допомогу потерпілим від нещасних випадків, хвороби, членам сім'ї померлого та ін. З часом Союз став відігравати значну роль у політичному житті, у вихованні національної самосвідомості українців. Активну політичну й видав-

ничу діяльність у США вела поступово-робітнича організація «Гайдамаки», заснована в 1907 р. Вона видавала газету під тією ж назвою. У 1915–1916 рр. у США почали діяти дві великі суспільно-політичні організації «Федерація українців у Злучених державах», що мала просоціалістичний характер, і «Українська рада в Америці», яка проголошувала необхідність політичної освіти для іммігрантів і задоволення інших їхніх громадських потреб.

Активним громадським життям жили українці в Канаді. У 1903 р. канадські ліберали почали видавати газету «Канадійський фермер», а консерватори з вересня 1904 р. до травня 1905 р. – газету «Слово». У 1908 р. в містечку Кобалт (штат Онтаріо) створилося Українське відділення Соціалістичної партії Канади. Воно видавало газету «Червоний прапор». Її продовжувачем стала газета «Робочий народ», яка почала виходити в 1910 р. і була органом Української соціал-демократичної партії Канади (УСДП). У 1910р. українці Канади створили товариство ім. Мирослава Січинського, яке мало за мету подавати допомогу визвольному рухові українського народу в Росії і Австро-Угорщині. У 1914 р. в Едмонтоні було засновано товариство «Самостійна Україна», яке мало завдання «нести поміч визвольному рухові України» і «вести просвітницьку й економічну роботу між українцями Канади»⁴.

Таким чином емігранти першої хвилі формували українську діаспору та зберігали українську культуру, співставляли її здобутки з світовими культурними цінностями і на цій основі творили новий український світогляд, в який закладалися демократичні цінності суспільного життя.

Другий етап еміграційного процесу (інтелектуальна еміграція) проходив в період між двома світовими війнами. Його основу становили представники інтелігенції, службовці, уенерівці, гетьманці, офіцерство, що емігрувало з політичних мотивів. Більшість з них, належала до групи політичних емігрантів, що намагалися заснувати український рух в еміграції. Політичні структури цієї хвилі еміграції репрезентували п'ять основних суспільно-політичних напрямків: національно-демократичний, народницько-соціалістичний, націонал-комуністичний, консервативно-гетьманський і радикально-націоналістичний.

Національно-демократичний напрям політично й організаційно оформився завдяки діяльності Державного центру УНР в екзилі, основу якого становили представники Директорії УНР, воїни армії УНР та службовці державних установ, що перебували в еміграції⁵.

Вагоме місце в політичному житті української еміграції 20-30 рр. ХХ ст. відіграли народницько-соціалістичний та національно-комуністичний напрямки. Передумовою створення народницько-соціалістичної течії стала діяльність Закордонної делегації Української партії соціалістів революціонерів (далі – ЗД УПСР) під керівництвом М. Грушевського. Закордонні групи УПСР і Української Комуністичної Партії створили спільний «радянсько-революційний блок», метою якого було створення української радянської республіки. Поряд з ЗД УПСР в еміграції діяла Закордонна група української соціал-демократії⁶.

Важливе значення для розвитку ідей федералізму в українській політичній думці мали погляди народників, які обґрунтовували теорію федералістичної традиції в Україні і можливість федеративних об'єднань з тими країнами, з якими вона підтримувала історичні зв'язки.

Що ж до консервативно-гетьманської течії, то відомими її представниками, які розробили цілісні і науково завершені теорії української державності на основі українського монархізму, були В. Липинський, С. Панаши́вський та ін.

Організаційними втіленнями ідей українського монархізму стало створення наприкінці 1920 р. у місті Відні Українського союзу хліборобів демократів та Українського національного козацького руху в місті Берліні. До організації, які дотримувалися гетьманської орієнтації слід віднести Союз українських хліборобів у Франції та товариство запорожців з центром в місті Омекурі (Франція)⁷.

В українській еміграції міжвоєнного періоду сформувалися і організації радикального націоналізму: Українська військова організація, Група української націоналістичної молоді в Празі, Легія українських націоналістів з центром у Подєбрадах та Союз української націоналістичної молоді на Західних землях України. Головними їхніми цілями були пропаганда і обґрунтування української визвольної та соборної державницької ідеї, вироблення та поширення національної ідеології; об'єднання всіх національних організацій шляхом скликання всеукраїнського з'їзду⁸.

Всі вищезазначені напрями заклали ідеологічні основи не тільки партійних структур української еміграції, а й політичних партій сучасної України. Незважаючи на різнобічність, а іноді і протилежність суспільно-політичних поглядів, більшість представників цих напрямів ставили перед собою мету – побудову незалежної Української держави.

Після другої світової війни розпочалася третя хвиля української еміграції. В ній взяли участь найрізноманітніші верстви населення: робітники, селяни, службовці, інженери, вчителі та інші. Значну частину становили колишні воїни УПА⁹. Міжвоєнна хвиля еміграції спрямовувалася насамперед на країни Європи, що пояснюється природним бажанням політичних емігрантів бути поряд із своєю батьківщиною. Вони прагнули продовжувати боротьбу й вважали становище тимчасовим, воліючи при нагоді повернутися на рідні землі.

Саме під такими гаслами продовжував свою діяльність уряд Української Народної республіки в екзилі. Нова третя хвиля українських емігрантів, в середовищі якої була значна кількість патріотично налаштованої інтелігенції та молоді, внесла у політичне і громадське життя української діаспори в Європі значне пожвавлення, у зв'язку з чим по праву здобула собі звання політичної еміграції.

У період між двома світовими війнами в українській діаспорі у Сполучених Штатах Америки громадсько-політичне життя зазнавало бурхливого розвитку. Як уже було зазначено, на початку 20-х років ХХ століття в українській діаспорі у Сполучених Штатах Америки набули поширення ідеї українського монархізму, представлені гетьманським рухом. Після завершення Другої Світової війни відбулися суттєві зміни в середовищі гетьманського руху не тільки у Сполучених Штатах, а й у Європі. У цей період розпочався новий етап його розвитку. З приїздом до США нової хвилі емігрантів назріла необхідність переглянути його засади в умовах нової політичної ситуації, що склалася в середовищі еміграції. Ідеологи гетьманського руху через свої претензії на спадкоємну владу в Україні не знайшли широкої підтримки серед представників нової української еміграції¹⁰.

Націоналістичні ідеї третьої хвилі еміграції були представлені двома організаціями – Організацією Державного Відродження України (далі – ОДВУ) та Організацією Оборони Чотирьох Свобод (далі – ООЧСУ). Проте, у період Другої світової війни діяльність українських громадсько-політичних організацій націоналістичного спрямування була припинена за вказівкою уряду США. В 1946 р. діяльність ОДВУ було відновлено в зв'язку із зміною курсу політики уряду США та завдяки численним спростуванням самими членами організації і її керівником О. Неприцьким-Грановським звинувачень у причетності до співпраці

з нацистським урядом Німеччини. Як зазначає дослідниця Саранча Г.В. «розкол в середовищі ОУН призвів до гострого протистояння між організаціями і в українській діаспорі. Спроби досягнути певних домовленостей і об'єднатися в єдину політичну силу не дали позитивних результатів. За ініціативою українських організацій взаємодопомоги у період Другої світової війни 24 травня 1940 р. на Першому Всеукраїнському Конгресі був створений Український Конгресовий Комітет (далі – УКК) – координуюча та репрезентативна українська установа. Згодом УКК об'єднала 100 тисяч членів 60-ти українських організацій»¹¹.

Третя хвиля української еміграції містила значний відсоток молоді, яка була носієм патріотизму та високої політичної свідомості. Прагненням молодих українців було гідно репрезентувати свою країну в еміграції. Ці завдання українська молодь реалізовувала шляхом створення молодіжних українських організацій таких, як Спілка Української Молоді (далі - СУМ), Об'єднання Демократичної Української Молоді (далі – ОДУМ), Пласт. 18 червня 1950 року в Нью-Йорку було створено Об'єднання Демократичної Української Молоді у Сполучених Штатах Америки¹².

Ідейно-програмовий напрям і зміст виховної й суспільної діяльності СУМ і Пласту сформульовані на базі ідеалістичного світогляду, християнської релігії та націоналістичної ідеології. Крім релігійного і національного виховання молоді, вони присвячували значну увагу політичній освіті та спонукали молодь до підтримки боротьби українського народу за визволення й утворення самостійної держави.

Загалом, молодіжні організації ставили собі за мету створити розгалужену мережу молодіжного руху за океаном. Методами їх діяльності були масові з'їзди, створення літніх таборів навчання та відпочинку. Молодіжні організації були активними учасниками громадського та культурного життя української діаспори у США.

Політична за своїм характером третя хвиля української еміграції, основною рисою якої була організація бурхливого громадсько-політичного життя поза межами своєї історичної батьківщини, посприяла розвитку української еміграційної преси та засобів масової інформації як в Європі, так і у Сполучених Штатах Америки. Еміграція українців у США призвела до появи у цій країні великої кількості українських періодичних видань, які зазвичай були виразниками поглядів певних громадсько-політичних організацій. Українська преса не тільки інформувала україномовних читачів про проблеми та події в країні та світі, але й прагнула зберегти українську мову, свідомість, національні традиції. Ще одним завданням, яке ставила перед собою українська преса, було збереження нерозривного зв'язку емігрантів із батьківщиною¹³.

Таким чином, емігрантів третьої хвилі об'єднувала відданість ідеї незалежності України й відновлення Української суверенної держави.

Сьогодні ми є свідками четвертої хвилі трудової еміграції, яка спричинена економічним занепадом та демонтажем «залізної завіси», яка ізолювала Україну. Незважаючи на досить хитке соціальне становище українців за кордоном, збільшення кількості нелегальних мігрантів, значна частина українців за межами своєї держави продовжує активну суспільно-політичну діяльність.

Нині, порівняно з іншими світовими діаспорами, українські громади мають найбільшу кількість громадських організацій (за приблизними підрахунками – близько 3 тис.) – політико-ідеологічних, релігійних і церковних, освітніх, науко-

вих, фінансово-кредитних, страхових, містецьких, жіночих, молодіжних, професійних, ветеранських, координаційних та інших. Загалом, всі вони охоплюють у кожній із країн проживання від 20 % до 30 % усієї чисельності кожної з українських громад. Найбільшою організацією міжнародного характеру є Світовий конгрес українців (СКУ), створений у Нью-Йорку в 1967 р. Міжнародними об'єднаннями є також Європейський конгрес українців (представляє інтереси українських громад у 23 країнах, здебільшого в Центральній та Східній Європі), Світова федерація українських жіночих організацій, а також Світова федерація українських лемківських об'єднань. Наймасовішими українськими громадськими організаціями в окремих країнах є Український конгресовий комітет Америки, Українсько-американська координаційна рада, Конгрес українців Канади, Об'єднання українців Росії та Федеральна національно-культурна автономія «Українці Росії», Асоціація «Українці Казахстану», Союз українок Америки, Ліга українок Канади та інші. Основним координаційним органом світового українства є Українська Всесвітня Координаційна Рада (далі – УВКР), створена українськими громадськими організаціями з України та з-за кордону в 1992 р. За статутом УВКР є міжнародною спілкою об'єднань громадян, діяльність якої поширюється на територію України та інших держав. Метою діяльності УВКР є сприяння зміцненню й розбудові незалежної держави – України, збереження національної ідентичності українців у країнах їх поселення, а також сприяння співпраці України із закордонними українцями та з країнами поселення українців¹⁴.

Розвиток українських діаспорних мереж сприяє посиленню впливу діаспори на прийняття політичних рішень в країнах проживання. Як приклад активної політичної діяльності – визнання низки країн Голодомору в Україні в 1932–1933 рр. Лобювання інтересів українства є характерним для традиції діяльності українських діаспорних громад Європейського Союзу. Поширення європейської практики завдяки представникам української діаспори позитивно впливає на утвердження демократії в Україні, відповідність держави критеріям цінностей та вимогам ЄС¹⁵.

Не слід забувати і про участь українських мігрантів у виборчому процесі. Адже, за офіційними даними ЦВК, кількість виборців внесених до Державного реєстру виборців на час проведення виборів Президента України 2010 року становила 36.576.763 осіб. З них на Територіальні виборчі округи припало 36.183.800 осіб і на Закордонний виборчий округ – 392.963 особи (це трохи більше 1 % від загальної кількості виборців в Україні, хоча за даними ООН загальна чисельність громадян України за кордоном становить близько 25% усіх українських виборців)¹⁶. Через різноманітні штучні в закордонному виборчому окрузі тільки проголосувало тільки 32 015 громадян¹⁷. На волевиявлення громадян за кордоном вплинула недостатня кількість закордонних виборчих дільниць, їх низька пропускна спроможність та неналежний контроль за їх діяльністю. Отже влада обмежила доступ громадянам, які перебувають за кордоном, до виборчого процесу, і, як наслідок, значна частка громадян України не змогла реалізувати своє виборче право. В деяких країнах українці зазнавали політичного тиску, що теж інтенсивно вплинуло на результати голосування.

Життєдіяльність четвертої хвилі еміграції фундаментально відрізняється від попередніх: перші три хвилі жили в країнах поселення в умовах бездержавності (за виключенням короткого періоду існування УНР), а четверта хвиля навпаки має свою суверенну державу Україну. Цей факт є важливим для дослідження і

аналізу історичної ролі діаспори у становленні незалежної України, у примноженні загальнолюдських цінностей в царині культури, науки, освіти, а також проблем і завдань новітньої діаспори як потужного чинника розбудови і утвердження модерної європейської держави України¹⁸.

В цілому, українська трудова діаспора, будучи національно ідентифікованою, створила підґрунтя для наступної – інтелектуальної – національно-свідомої і політично активної, а та стала основою для політичної еміграції, яка в свою чергу була фундаментом для незалежної Української держави. Формуючи соціально-культурні зв'язки з Україною, вона активно впливає на суспільно-політичну діяльність в Українській державі.

Що ж стосується сучасної діаспори та трудової еміграції, то для Української держави пріоритетним має бути всебічне сприяння діяльності діаспорних організацій, адже сучасні світові тенденції націлені на використання державами власних діаспор як засобу впливу на політику інших держав та міжнародні процеси.

Українською державою повинна враховуватися і та обставина, що утвердження і розбудова громадянського суспільства не можливі без активної участі громадян у політичних процесах країни. Тому, не зважаючи на позитивні кроки по зближенню з закордонними українцями, залишається відкритим питання правового статусу трудових мігрантів, їхньої участі у виборчому процесі, а у зв'язку з цим розробки відповідної нормативно-правової бази.

1. *Яворська В., Куделіна С.* Історичний огляд міграційних процесів в Україні // Історія української географії : Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль, 2006. – Вип. 2 (14). – С.105. 2. *Українці*: історико-етнографічна монографія: в 2 кн. / [За ред. А. Пономарьова]. – Опішне: Українські етнологічні студії, 1999. – Кн. 1. – С. 18. 3. *Горелов Д.М.* Інституційна інтеграція української діаспори в громадянське суспільство у державах поселення // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3. – С. 50. 4. *Прошкін В.* Закордонний виборчий округ та його вплив на результати виборів в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org.ua/dopusy/dopusy/013792/> 5. *Політична система України: проблеми становлення і розвитку: монографія / [за ред. В.І. Кафарського].* – К.: Центр учбової літератури, 2008. – С. 136. 6. *Саранча Г.В.* Соціально-політична та культурна адаптація третьої хвилі української еміграції у Сполучених Штатах Америки (40–70 роки ХХ століття): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К, 2006. – 24 с. 7. *Політична система України: проблеми становлення і розвитку: монографія / [за ред. В.І. Кафарського].* – К.: Центр учбової літератури, 2008. – С. 142-145. 8. Там само. – С. 145. 9. *Енциклопедія українознавства: в 11 т. / [За ред. В. Кубійовича]* – Львів, 2000. – Т. 2. – С. 635. 10. *Саранча Г.В.* Цит. праця. 11. Там само. 12. Там само. 13. Там само. 14. *Горелов Д.М.* Інституційна інтеграція української діаспори в громадянське суспільство у державах поселення // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3. – С. 56. 15. *Машавець А.* Роль української діаспори в розбудові сильної незалежної України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://narodna.pravda.com.ua/history/4b502fac58872/> 16. *Прошкін В.* Цит. праця. 17. *Підсумки голосування на президентських виборах 2010 року (по закордонному виборчому округу).* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kyiv-region-nu.com.ua/new/429> 18. *Ключковська І., Гумницька Н.* Українська діаспора в об'єктиві сучасності – національно-політичний та духовно-культурний феномен (перша – третя хвилі еміграції). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://duda.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=137&Itemid=66.